

НЕНАД ЛУКИЋ

БЕОГРАДСКЕ РУЧНЕ ПИВАРЕ У XIX ВЕКУ

Сажетак: Развој Београда, утицај пиварских радника из Хабзбуршке монархије, почетак потрошње пива и уносност пиварског заната, пробудили су тридесетих година XIX века интересовање за отварање малих пиварских радионица у Београду. Вино и ракија, као традиционална пића, тада добијају конкуренцију у пиву, које ће с временом постајати све популарнији напитак међу Београђанима. У раду се на основу историјских извора и литературе прати развој и историја ручних пивара које су радиле у Београду током XIX века и које су биле претеча данашње модерне пиварске индустрије.

Кључне речи: Вајнхаплова пивара, Кнежева пивара, Мала пивара, Куманудијева пивара, Јохан Вајнхапл, Стеван Тодоровић, Игњат Вајферт, Филип Ђорђевић, Прво српско акционарско пиварско друштво, фамилија Бајлони

Abstract: In the 1830s, the growth of Belgrade, the influence of master brewers from the Habsburg Monarchy, the beginnings of beer consumption and the profits that could be gained from beer making aroused interest in starting small breweries in Belgrade. Traditional beverages, wine and brandy, were getting competition from beer, which became increasingly popular among Belgraders over time. Based on historical sources and literature, this paper traces the history of hand-operated breweries in Belgrade during the 19th century as forerunners of the modern beer industry.

Keywords: Weinhappl Brewery, Prince's Brewery, Small Brewery, Kumanudi Brewery, Johan Weinhappl, Stevan Todorović, Ignjat Vajfert (Weifert), Filip Djordjević, First Serbian Joint-Stock Brewery, Bajloni family

Пиварство у Србији и Београду до XIX века

*Н*а основу врло оскудних и посредних историјских извора, данас је тешко дати прецизан одговор када су Срби почели да се баве производњом и конзумацијом пива. Стојан Новаковић, који се бавио овом темом, закључио је да је процес прављења пива код нас био познат још у средњем веку. Писмо краља Владислава (1234–1243) манастиру Бистрица у Полимљу, Светостефанска хрисовуља и Грачаничка повеља краља Милутина (1282–1321) из првих деценија XIV века и Дечанска повеља краља Стефана Дечанског (1322–1331), те термини који се у њима употребљавају, наводе на закључак да су били познати поступци добијања слада из жита, варење (кување) пива и охмеловање. Из писма манастиру Бистрици у Полимљу види се да се пиво варило за Божић, јер се у њему наређује манастирским житељима да *слад сийљу колико шреба Божићу и*

*да гају хмеља њо уборак.*¹ Слично је с терминима и у осталим поменутих повељама, из чега се закључује да се пиво трошило на двору, у манастирима и на приватним поседима. На основу овога може се претпоставити да је традиција прављења и конзумирања пива настављена и за време Деспотовине, односно у време владавине деспота Стефана Лазаревића и Ђурађа Бранковића у првој половини XV века. О производњи пива у периоду између 1459. и 1717. године нема конкретних података, али то не значи да га није било и да није произвођено. Након освајања Београда 1521. године, Османлије су извршиле катастарске пописе Београда и села из његове околине у којима се види значајно узгајање пшенице а мање јечма, што указује на могућност да су мештани из околних села наставили да производе пиво и након пада Деспотовине. Потребно је нагласити да је

у ово време вино било главно пиће, да се производило у знатним количинама, превасходно на манастирским поседима, што се види и из поменутих сачуваних турских катастарских пописа.²

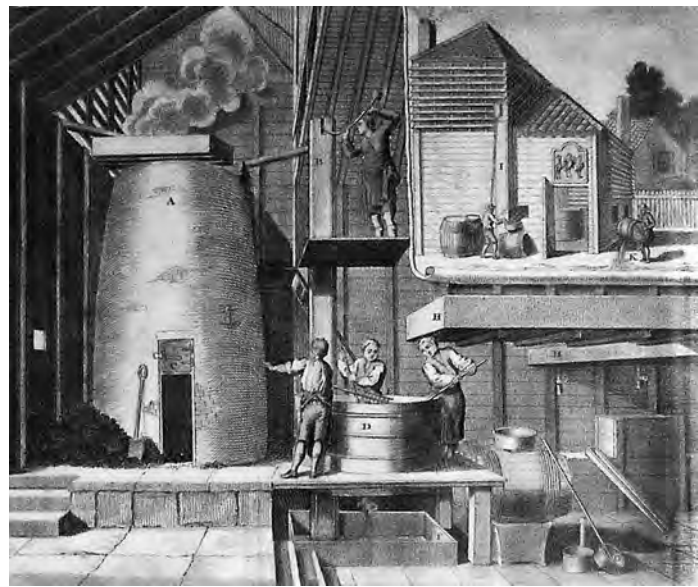
По завршетку аустро-турског рата 1716–1718. године, Београд и околина су одредбама Пожаревачког мира након нешто мање од 200 година турске владавине дошли под хабзбуршку управу. У планском насељавању Немаца у Београд и околину, дошли су и многи пиварски мајстори, који су отворили прве занатске радионице за производњу пива. У изворима из тог времена помињу се следећи пиварски мајстори који су држали ручне пиваре и пивнице у Београду: Јохан Лајбенегер, Игњат Лојтенбахер, Мартин Сејфрид, Антон Прест, Андрија Хајниш, Јохан Келер, Јозеф Лојтенбахер (који је вероватно био у роду са поменутиим Игњатом), Антон и Адам Швелер. Своју пивару имала је и аустријска управа у Београду, она се звала Коморска и издавана је у закуп. Једни од најпознатијих тадашњих пиварских мајстора била су и браћа Абрахам и Јакоб Кепиш.³ Током периода аустријске управе, пиво се трошило међу насељеним Немцима, у аустријској војсци, али и на двору београдског митрополита. Када су Османлије поновно освојиле Београд 1739. године, пиварски мајстори одселили су се у Земун и Панчево, где су наставили да се баве својим занатом.

По запису Милана Ђ. Милићевића, пиво се у Београд вратило тек након 100 година. Увожено је из Земуне, а почело се точити 1834/1835. године у механи „Манојлова башта“, која се налазила на простору данашње пијаце Зелени венац. У ту башту ради шеферича су се из конака код Велике цркве извозиле у волујским колима јетрве кнеиња Љубица и јосиођа Томанија Обреновић, супруга Јеврема Обреновића, брата кнеза Милоша.⁴ Остало је забележено да су гости ове кафане у којој се точило пиво говорили да иду на забаву код *губоке баре*, као и да је кнез Милош Обреновић 1838. године наложио пресељење суда у зграду у чијем је приземљу била управо механа „Манојлова башта“.⁵

Тадашња државна управа српске кнежевине била је заинтересована за развој домаће производње и потрошње пива, превасходно из економских разлога, због прихода од повластичарских закупнина и такси на точење пива. Државно правитељство је имало овлашћење да издаје дозволе за изградњу пивара, али се строго водило рачуна да се избегавају локације у виноградарским окрузима како потрошња пива не би штетила потрошњи вина и тиме угрозила развој и напредовање виноградарства у земљи. Такође, Правитељство је морало да оцењује техничко уређење пивара, стручност запослених манипуланата и квалитет производње.⁶ Један од првих захтева за подизање пиваре поднео је крајем

1839. године београдски трговац Јоца Ђ. Јовановић. Он је имао намеру да подигне пивару у Топчидеру, негде између две постојеће чесме, како би могао да се снабдева водом, главном сировином у пиварству. У поменутом захтеву он је између осталог тражио и да његова пивара добије концесију на 30 година. Данас се зна да он није изградио пивару у Топчидеру, а да ли је то учинио на неком другом месту – за сада није познато.⁷

Сл. 1. Ручна производња пива
(Историјска документација БИП)

Вајнхаплова пивара – прва београдска пивара (1839/1840–1848)

Након договора са Алексом Симићем, изаслаником кнеза Милоша Обреновића, током децембра 1836. године у Земуну, Јохан Вајнхапл, угледни млинар из Сремске Митровице, одлучио је да дође у Србију и гради млинове и воденице.⁸ Крајем 1838, затражио је да буде примљен у српско поданство, те се овај његов захтев може довести у везу са жељом да се трајно настани у Србији како би наставио да се бави својим занатом, који је у то време био дефицитаран, али и са градњом прве радионице за варење пива у Београду.⁹ Иако се данас углавном користи и наводи 1839. година као она у којој је основана Вајнхаплова пивара, према расположивим изворима, производња и продаја пива највероватније су започеле наредне, 1840. године. На полеђини захтева за изградњу пиваре поменутог Јоце Ђ. Јовановића из децембра 1839, касније је накнадно дописано да је *прву пивару подигао Вајнхапал и у пролеће 1840. године почео да вари пиво*.¹⁰ Иако је реч о наводу који је на документу дописан касније, он је изгледа тачан, пошто у свом захтеву Јовановић на више

места наводи да у то време у Београду не постоји ниједна пивара, што значи да нема ни Вајнхаплове.¹¹ Забуну око тачне године када се почело производити пиво створио је један други документ, из 1841. године, који указује на то да је Вајнхаплова пивара основана 1839. године. Ради се о молби кнеза Михаила Обреновића Државном савету, у којој он тражи повластицу за новоизграђену Кнежеву пивару. У одговору Државног савета пише да је Вајнхаплова пивара почела радити две године раније, што би значило 1839. године, те се на основу овог документа поменуто година углавном узима као она у којој је основана и с радом започела Вајнхаплова пивара.¹² Очигледно је да проблем у ствари праве термини изграђена-основана, односно почела са радом, те се из тог разлога може претпоставити да је градњу пиваре Вајнхапл отпочео 1839, а производњу 1840. године. Данас најалост није познато са сигурношћу ни где се тачно налазила прва београдска пивара у XIX веку. На основу Вајнхаплове молбе из 1847. године, у којој од Управе вароши Београда тражи зајам од 150 дуката цесарских за изградњу суваче-млина, може се само претпоставити да се пивара налазила на његовом имању на Врачару, отприлике тамо где се данас налази зграда Народне банке Србије, некада Народне банке Југославије. Вајнхапл у молби истиче да се последњих шест месеци због болести није могао бавити пиварским послом, што јасно указује да у наредном периоду није имао намеру да се бави само млинарством, пошто би новоизграђена сувача сигурно користила и његовој пивари за млевање слада, друге главне сировине у пиварству.¹³ Вајнхапл је убрзо умро, највероватније у првој половини 1848. године, не стигавши да у потпуности заврши сувачу. На поменутом плацу, који је био ширине 24 хвата, а дужине 25 хвата¹⁴, налазиле су се недограђена сувача, затим једна кућа, кујна, магаза и штала за шест коња.¹⁵ Као што се из пописа имовине види, нигде се експлицитно не помиње пивара, што наводи на два закључка. Први, да је један од објеката служио као пивара, и други, мање вероватан, да се пивара налазила на некој другој локацији у вароши. О самом раду пиваре, процесу производње и врстама пива које је производила – за сада нема историјских података.

Кнежева пивара 1840–1935.

Следећа пивара отворена у Београду била је Кнежева или Велика пивара, коју је подигла кнегиња Љубица Обреновић, због чега се она у прво време звала и *Љубичина пивара*.¹⁶ Изграђена је највероватније током 1840/1841. године и налазила се у тадашњем београдском предграђу Сава-махала, на углу данашњих улица Адмирала Гепрата и Балканске. Пивара је била једна велика и дугачка приземна зграда од тврдог материјала, у чијем су се склопу уз део у којем се производило пиво налазиле кафана и велика башта. Као пројектант пиваре помиње

се Хаџи Никола Живковић.¹⁷ Пиво се производило мануелним, ручним радом, варено (кувано) је у примитивним казанима, налик војничким, загреваним на угљ или дрва. Слад је сушен у лименим бубњевима, а једина замена за људски рад био је коњ, који је покретао долап у којем се млео готови слад. Скувано пиво оставило би се неколико дана да преври у дрвеним бачвама, затим би се преточило у буриће из којих је ишло у продају.¹⁸

Кнез Михаило Обреновић је 8. августа 1841. године затражио да се *привилегијом економији књажевској, на пивару да привилегија за 15 година, с тим да ће она свагда задовољно и ваљана пива раздавати по цени по којој и земунска шакова буде*.¹⁹ Министарство финансија је 18. августа спровело молбу Државном савету с препоруком да се тражена привилегија не одобри из два разлога:

1. *Иако Кнежева пивара велељетијем својих постојења превасходи Вајнхапловой, ипак се она првом не може назвати зато што је Вајнхаплова две године раније почела радити.*
2. *У Београду постоје две власити, српска и турска. Кад би Кнежевој пивари дао повлашћени положеј за 15 година, ко јамчи да се не би нашао неки Турчин који би хтео погинути пивару и нико му то не би могао спречити.*²⁰

Државни савет је спровео овај извештај кнезу 6. септембра и наведеним разлозима додао и ове:

1. *По правилу држава даје привилегије са искључивим правом онима само вештацима од индустрије или и оштроумним људима који нешто знаменито за удобност или бољи развитак човечијег живота произведу.*
2. *Кад би Кнежевој пивари дали искључиво право и завео монопол пиварски, ипак се не би могла дати привилегија у правом смислу. Пиварски посао је обичан и од старина познат. Вајнхаплова пивара створена је пре кнежеве и она се силом не може затворити. Исто тако се увоз страних пива не може забранити. Давањем привилегије никакав циљ се не би постигао, а кнежев ауторитет би имао штету. Најзад Државни савет и ово напомиње: Пивара Ваше Светлости код онаке своје пиварске и остале лагоде и код своје мушкетера доиста ће за дуго време привилегију имати, што ће само собом свакој слабијој конкуренцији искључити, особито ако она настоји публици свагда добра и неорецењена пива да понови и издаје.*²¹

Кнез Михаило је за управника пиваре поставио Константина Хадију Млађег²², познатог земунског трговца и школованог пиварског мајстора. Хадија је дужност управника обављао од 1. јануара 1841. до 30. јуна 1842. године.²³

Највероватније потакнут тешким унутрашњим политичким стањем, кнез Михаило Обреновић обуставља производњу и највероватније након 30. јуна 1842. године, до када је њен управник био Хадија, почиње да издаје пивару под закуп. Постоје два записа о првом арендатору пиваре и она су међусобно контрадикторна. По М. Ђ. Милићевићу, први закупцац био је Риста Периповић²⁴, трговац пореклом из Старог Влаха, који је пиво *произведено у обреновићевској пивари слао Вучићевој војсци*.²⁵ По другом запису, који је оставио сликар Стеван Тодоровић, исте године закупцац пиваре био је Стеван Тодоровић (Поповић), његов рођени стриц истог имена и презимена. Он наводи да је током школског распуста 1842. године боравио код стрица у Београду и оставља интересантан опис како се продавало пиво: *Зајамшио сам да сам радо као дечко радио с разносачем пива. Једном дошавши на Зелени венац ситала су кола на месту где је сада срушена кућа Стеве М. Балабана. На целом простору Зеленог венца била је ситална бара, а преко ње на другој ситрани се налазила механа. Тај механџија на води имао је чамац који је, када смо ми ситили, прешао на нашу ситрану и примио бечку пива*.²⁶ Као што се види у оба записа се наводи 1842. година и два различита арендатора, што је мало вероватно, а проценити који је исказ тачан врло је тешко. С обзиром на то да су оба забележена након 50 и више година од времена које описују, није немогуће да се неке од њих поткрала грешка, а и могуће је да је издавање пиваре у закуп започето раније, током 1842. године.

Након свргавања кнеза Михаила с власти, појавио се проблем плаца на којем је пивара изграђена. Нове власти су тврдили да је пивара подигнута на државном плацу, тј. да је кнегиња Љубица изградила пивару *без ичијеј пивариња*. Убрзо је покренут спор између Обреновића и државе око закупа пиваре и поменутог земљишта, који је коначно решен тек 1860. године у корист Обреновића.²⁷ Без обзира на спор, са издавањем пиваре је настављено и њен следећи познати закупцац био је Стеван Аџић, који је пиваром управљао највероватније током 1843/1844. године. Њега крајем 1844. године наслеђује Тома Поповић, током чије управе је дошло до великог пожара у пивари, фебруара 1845. године. Пожар је избио у штали у којој се на тавану налазило сено и проширио се на део пиваре до тобџијске касарне, у којем се производило пиво. Пивару је од потпуног уништења спасило то што јој је кров био напола пресечен (раздвојен), те се пламен није могао пренети на другу половину зграде. Закупцу Поповићу причињена је огромна штета, јер је у пожару изгорело 10.000–12.000 ока жеженог јечма, 10.000 чистог јечма спремљеног за пиво, 20 кола сена, један момачки кревет, један сат и све калфине ствари. Приликом истраге узрока пожара, Тома Поповић и његов слуга Јанко Стаменковић, пореклом из Лесковца, изјавили су да нису ништа необично приметили, али закупцац сумња да је у избијање пожара умешан бивши арендатор Стеван Аџић. Међутим, полиција је сумњала на слуге које су то вече спавале у пивари: Мађара Пала Антона, који је био задужен за коње, Немца Христијана, воденичара Давида Јовановића и Јохана Арона.

Сл. 2.
Кнежева пивара
почетком XX века
(Музеј града Београда)

Судски истражитељ наводи да су они те вечери били толико пијани да о себи скоро, осим Мађара, нико ништа није знао, док су са друге стране они одлучно негирали да имају икакве везе с пожаром.²⁸ Како се завршила истрага, није познато и убрзо је расписан оглас у којем се позивају заинтересовани зидари да дају понуду за поправку оштећеног дела пиваре, након чега је нешто касније пивара санирана и наставила са радом.²⁹ У обнову пиваре и њено покретање у рад хтео је да се укључи и Константин Хадија Млађи. Он је у писму Вуку Карацићу од 18. марта 1845. године изнео да жели да се врати у Београд и да поново покрене производњу у допола изгорелој пивари. Његову жељу требало је да Вук Карацић изнесе Милошу Обреновићу, од ког се очекивало одобрење за Хадијин повратак и поправку пиваре. До тога није дошло пошто га је кнез Милош узео за свог личног секретара, тако да се Хадијина пиварска делатност заувек завршила.³⁰

О закупцима пиваре до 1865. године за сада нема конкретних и поузданих података, али зна се да је кафану у њеном склопу 1851. године преуредио и узео у закуп гостионичар Сима Живковић Биргер.³¹ Такође, у једном писму из 1852. године помиње се Ђока Савић, пивар из Београда, али се данас о овом човеку ништа не зна, те да ли је евентуално и коју од тадашњих београдских пивара држао у закуп.³² У попису Београђана који поседују коње, 1854. године, забележен је и Франц, пивар у Великој пивари, који поседује четири коња с колима. Овај пиварски мајстор је највероватније био њен арендатор, али

се нажалост не може тачно одредити и временски период у којем је то био.³³ Године 1856. кафану под аренду у наредних шест година узима Леополд Рајхел. На основу текста једног огласа из 1862, у коме Рајхел и његов ортак Шмауз отварају стовариште пива у близини Велике пиваре, може се само претпоставити да су сем кафане у закуп држали и пивару. У огласу између осталог наводе *да ће као до сада ипак и од сада своје поштоване муштерије служити добрим ивом по умереној цени.*³⁴

Јануара 1865. године, Кнежеву пивару у закуп узима Игњат Вајферт, власник Панчевачке пиваре.³⁵ О раду пиваре током Вајфертове управе нема много сачуваних докумената, али се зна да се у њој производило светло и тамно *мерцен* (мартовско) пиво, да производња није могла бити већа од неколико хиљада хектолитара пива, те да је пивара продавала и шпиритус.³⁶ Продаја пива из Кнежеве пиваре ишла је добро, а како је производња била мануелна – нису се могле произвести значајније количине, које би задовољиле потражњу на тржишту. И. Вајферт је крајем шездесетих година XIX века од београдског адвоката Петра Марковића купио плац Смутековац, с малом кафаном-пивницом, у намери да изгради нову модерну пивару на парни погон. Он је Кнежеву пивару држао у закуп до 1873. године, када је отпочела рад прва модерна пивара у Србији, коју је изградио са својим сином Ђорђем, Прва српска парна пивара Ђорђа Вајферта. Почетак рада нове пиваре означава и крај производње пива у Кнежевој пивари.³⁷

Сл. 3.
Кнежева пивара
20-их година XX века
(В. Голубовић, 'Механе и
кафане Сјарај Београда',
Београд, 2007)

Кнежева пивара нема историјски значај само у области пиварства већ и у културним и политичким дешавањима у Србији тога времена. Због своје пространости, примила је народне посланике Светоандрејске скупштине 1858. године, након које је Милош Обреновић враћен на власт у Србији. У њој је одиграна прва позоришна представа у Београду, у извођењу једне дилетантске немачке позоришне групе, да би у периоду од 1857. до 1862. године у њој представе играла и дилетантска позоришна група Анастаса Јовановића под називом *Друштво српској позоришња*. Након престанка с производњом пива 1873. године, она је имала више различитих намена, да би 1882. променила име у Краљева пивара и прешла у власништво краљице Наталије Обреновић. Касније, крајем XIX и почетком XX века, била је седиште Официрске задруге, затим Аукционог фонда, да би је коначно 1912. године за 615.000 динара од краљице Наталије откупила Прометна банка.³⁸ Пивара је срушена 1935. године, када је преуређиван тај део Београда.³⁹

Милутиновићева пивара

До сада није било познато постојање ове пиваре и њено једино помињање у историјским изворима за сада је у тексту објављеном у *Србским новинама* из 1846. године, у којем се наводи: *Како видимо и ове ће године Београд многим новим зданијима биће улепшан. До сад смо имали једну пивару, а сад су се још две саградили, од кои једна Г. Милутиновићева већ ради.*⁴⁰ О ком Милутиновићу и о којој пивари се ради, данас је тешко одгонетнути. Новинар у тексту износи још два битна податка, да је до те, 1846. године постојала само једна пивара, под којом највероватније мисли на Кнежеву, а друга наведена пивара у изградњи може бити пивара Стевана Тодоровића, познатија као *Куманудина пивара* или можда *Филипова пивара*.

Пивара Стевана Тодоровића, потоња Куманудијева пивара

Највише података о овој пивари оставио је познати београдски сликар Стеван Тодоровић⁴¹, који у аутобиографији пише да је његов стриц Стеван Тодоровић (Поповић) у другој половини четрдесетих година XIX века изградио пивару на Јалији⁴² на Дорћолу. Сликари који је тада живео у Бечу морао се по слому револуције 1849. године преселити код стрица, који га запошљава у пивари. Тодоровић пише: *Одмах по доласку он ме је провео по одељењима где се приућивљава пиво, чинећи ми понуде и убеђујући ме како би било пробитачно да се одам тамо занату, ради чега би ме он радо послао у Минхен на изучавање. Како је по смрти мога оца стриц био, поред моје добре мајке најбољи старалац за моје даље образовање, не хидедох му прилику, не по приликом поред*

*пиварској калфе на учење тако да сам за 2–3 месеца био у стању сам кувати пиво.*⁴³ Иако се обучио за пиварског мајстора, Тодоровић није остао у овом послу. Једном приликом када је његов стриц ушао у калфину собу и видео његове цртеже рекао је: *Сад видим да од овог мога синовца неће бити пивар*. Стриц је умро 1850. године и, како није имао наследника, он је у тестаменту за пивару и имање огласио наследнике синовца Стеву и синовицу Драгу. Сликари даље наводи да му је пивару отео *банкер* Јован Кумануди у дослуху с градским пашом, уз свесрдну помоћ београдског адвоката Познановића. Разлог за одузимање пиваре је био тај што је Кумануди тврдио да сликарев стриц није могао купити турско земљиште, те је због тога успео да поништи купопродајни уговор и постане власник поменуте пиваре. Тодоровићу и његовој сестри је на крају од стричеве пиваре припало 100 дуката и то од продатих коња и пиварског алата.⁴⁴ Кумануди⁴⁵ није имао озбиљније амбиције да се бави пиварским занатом те је врло брзо пивару почео да издаје у закуп. О њеном раду се такође мало зна и за сада једини посредан податак који указује на то да је у њој произведено пиво потиче из 1854. године. У попису Београђана који поседују коње налази се и извесни Франц, пивар на Дунаву. Поменути је поседовао четири коња са колима, који су служили за транспорт пива по Београду и превоз неопходних сировина.⁴⁶ На основу овог записа не може се поуздано утврдити да ли је он био арендатор Куманудине (или Куманудијеве) пиваре, што је врло могуће, као ни да ли су он и већ помињани Франц пивар у Великој пивари иста или различита особа. Поред пиваре, Кумануди је подигао и кафану-пивницу која је била од слабог материјала, а састојала се од две собе, кујне и подрума. Пивара се није дуго одржала и већ почетком шездесетих година претворила се у рушевину, служећи као топоним за оријентисање Београђанима.⁴⁷

Филипова или Мала пивара 1850–1888.

Један од историчара који се бавио индустријским развојем Србије Никола Вучо пише да је расходоване уређаје из Вајнхаплове пиваре користио Филип Ђорђевић за опремање пиваре коју је изградио у доњем делу Цетињске улице.⁴⁸ Тачну годину изградње и почетка рада пиваре тешко је утврдити и за сада се прихватају подаци из хронолошки каснијег времена у којима се наводи да је пивара основана 1850. године. У попису градских механа из 1860. године наводи се да је Филип Ђорђевић⁴⁹ отворио исту 1845, тако да је 1850. година приближно тачна.⁵⁰ Поменути кафана је била до саме пиваре, направљена од набоја и цигле са пет соба, две кухиње и подрумом, а у закуп ју је држао Ђорђе Димитријевић, који није плаћао аренду, већ је точио под рачун пиво из Филипове пиваре.⁵¹ Пивара је била у ствари једна површински већа једносратна

зграда с таваном, такође слабо технички опремљена. Производња је била заснована на ручном раду и сводила се на обичан начин превирања јечма превртањем и заливањем воде, те је грејањем добијан слад, а хидролизирани скроб куван с хмељом и остављан да ферментира. Због мањег капацитета, који није био већи од неколико хиљада хектолитара, и мањег простора од Кнежеве пиваре, она је називана и Малом пиваром.⁵² О раду Филипове пиваре нема много података, али се зна да је у њој 1861. године радио пинтер Данил Видман са још тројицом колега. Такође, нешто раније, 1854. године у већ помињаном попису Београђана који поседују коње помиње се и извесни Јозеф Литнејер, пивар, који поседује два коња са колима и који се можда може повезати са овом пиваром.⁵³ Из овог периода забележен је интересантан податак да је Управа града Београда 1861. године забранила развоз пива свим пиварима у празничне и недељне дане по Београду.⁵⁴ Ђорђевић је самостално водио пивару до 1871. године, када на иницијативу групе имућних београдских трговаца и механџија с радом започиње Прво српско акционарско пиварско друштво у чији је састав ушла и његова пивара. Организовање друштва започето је крајем 1870. и почетком 1871. године уписом акција оних људи који су желели да постану његови акционари. До 13. фебруара 1871. године пријавило се њих 41 и то: Илија Милосављевић Коларац, Филип Ђорђевић, Милан Ж. Ђорђевић, Божа Г. Панић, Сима Д. Миленковић, Јаков Бајлони, Михајло Ристић, Браћа Ивковић, Павле Ђорђевић, Браћа Петровићи, механџије, Јанко Баша, Никола Џанга, Дума Ђ. Хаиме, Д. С. Николић, Јован Дилбер, апотекар, Наун С. Науновић, Милан Г. Филиповић, Драгољуб С. Поповић, Димитрије С. Јовановић, Јован Х. Димитрије Рошу, Христовуловић и Михајловић, Коста Лазаревић, Прокопије Јовановић, А. Абдулић и друг, Рашић и Спиридоновић, Моша Меторе, Лука Н. Величковић, Велимир Протић, Коста Стефановић, В. Д. Грујдић, Мијаило Ј. Никетић, Н. Д. Прапорчетовић, Стева Добривојевић, Д. Ђорђевић, Јован Митровић, Стева Д. Видаковић, Петар Р. Јовановић, Драго Видаковић и Тодор Костић. По статуту друштва, одобреног од стране министра народне привреде 14. маја 1871. године, уписани капитал износио је 50.000 дуката цесарских, подељен у 5.000 акција, вредности од 10 дуката за сваку.⁵⁵ Упис деоничарских акција започео је 20. јуна 1871. године и вршен је код Прве српске банке, Кредитног завода, Београдског абаџијског друштва, Михајла Ристића, механџије, Тодора Костића, механџије, у пивници Игњата Бајлонија и у Филиповој пивари.⁵⁶ Акције су уписиване у више циклуса: први је износио 1 дукат на дан почетка уписа акција, други је износио такође 1 дукат који се имао уплатити дан пре почетка пословања друштва, а осталих 8 дуката sukcesивно у наредном периоду, искључиво на позив Управног одбора, максимално 2 дуката по циклусу уписа.⁵⁷

На оснивачкој скупштини одржаној 1. августа 1871. године изабран је Управни одбор друштва, чији је председник постао Сима Д. Миленковић, а чланови: Тодор Костић, Драгољуб С. Поповић, Филип Ђорђевић, Велимир Протић, Јован Дилбер, Јаков Бајлони, Јован Панђела и Михајло Ристић.⁵⁸ Друштво је конституисано по тадашњим законским правилима, са Управним одбором, Скупштином акционара и другим друштвеним телима. Чиста остварена добит се делила: пет одсто за резервни фонд, 16 одсто члановима Управног одбора на име награде, три одсто председнику УО на име награде и седам одсто акционарима на име дивиденде. Највећи акционари друштва су били: Јаков Бајлони, Велимир Протић, Игњат Стаменковић, Марко Денић, Петар Ристић, Јован Дилбер, Никола Џанга, Милан Ж. Ђорђевић, Коста Лазаревић, Н. Д. Прапорчетовић, Наун С. Науновић, Рашић и Спиридоновић итд. Број гласова на Скупштини распоређен је према броју купљених акција: 1–4 акција = 1 глас, 5–10 = 2, 11–20 = 3, 21–35 = 4, 36–50 = 5, 51–75 = 6, 76–100 = 7, 101–150 = 8, 151–200 = 9 и преко 201 акције = 10 гласова.⁵⁹ Друштво је 5. септембра 1871. године откупило пиварску зграду од Филипа Ђорђевића, који је за њу добио одређени број акција.⁶⁰ Иако су један део уложеног капитала акционари уложили за обнову зграда и набавку бољих пиварских постројења, производило се и даље ручним радом те се стога нису могли постићи неки виши производни резултати.⁶¹ Друштво је свој пиварски посао започело 15. јануара 1872. године, склопивши са Општином београдском уговор за коришћење воде са чесме у Скадарској улици. По овом уговору, пивари је дозвољено да користи воду са горњих чункова скадарске чесме и то само увече од 10 до три сата ујутру, након чега су се са чесми морали скинути чункови који су спроводили воду у пивару. Друштво се уговором обавезало да за коришћење чесме плаћа 12 дуката годишње и то тромесечно унапред у корист сиротињског фонда.⁶²

Званична продаја пива Првог српског пиварског друштва почиње 19. марта 1872. године и то у само неколико гостионица: код Симе Миленковића у Турском хану, код Тодора Костића код „Македоније“, код Јована Панђеле код Батал џамије, код Михајла Ристића у Кнез Михаиловој улици и код Игњата Бајлонија и синова.⁶³ У прве две године рада, закључно са септембром 1873. године, продато је 8.653 акова⁶⁴ пива за 665.318 гроша и требера⁶⁵ у вредности 21.272. гроша.⁶⁶ Друштво није имало пословне среће, пошто је већ 1873. године отворена најмодернија пивара у Кнежевини Србији, Прва српска парна пивара Ђорђа Вајферта. Колико је она била јака конкуренција, најбоље одсликава оглас друштва у којем се наводи: *Уверавамо свакој пријатељу Српској најредка; да ћемо целе године имати доброј квалитетна*

пива, и довољну количину јер је дружина свој рад боље удесила, и јамчи за јорње наводе – друштво се узда да ће Српска јублика своје Српском заводу пријатељски одазвати се, и неће ваљда увек код Србина бићи, да је само иуђин у стињу Србину кају кројиши. Под појмом туђин највероватније се мислило на Вајфертове и њихову нову пивару.⁶⁷ Иако је потрошња пива кренула узлазном путањом, ракија и вино су и даље били најомиљеније пиће Београђана. Ову тврдњу најбоље илуструје податак да се у 70 механа Теразијског кварта за годину дана попије 5.120 акова вина и 3.135 акова ракије. Када се упореди с продајом пива, види се да се за две године производње истог продало колико ракије и вина у само једном од београдских квартава за годину дана.⁶⁸ Током наредне пословне године, од 1. октобра 1873. до 27. августа 1874, пивара је произвела 150 казана или 5.750 акова и докупила 250 акова страног пива од чега је продато укупно 5.061 акова (2.530 хл) за 379.095 гроша чаршијских. Чиста пословна добит те године износила је 35.063 гроша чаршијска. Добит је мала јер је те године председник Управног одбора Сима Д. Миленковић окривљен за проневеру 273.294 гроша чаршијска, а на крају је и осуђен, додуше за нешто мању суму од 195.000 гроша. Услед овога дошло је и до премене председника Управног одбора Симе Д. Миленковића, кога наслеђује Тодор Костић Нанка.⁶⁹

Друштво је покушало да парира Вајфертовој пивари и у циљу што боље продаје и дистрибуције пива, 10. јануара 1874. године склопило је уговор с Љубомиром Величковићем о продаји и разношењу пива у којем пише:

1. Друштво уситуи продавање и разношење пива у вароши Београду Љ. Н. Величковићу по цени коју Управни одбор одредио буде, а провизион од акова четирори гроша, а на флаше од стотине ојет гроша 6.
2. Љубомир се обавезује да ће сваки дан за јошов новац пиво у канцеларији друштвеној илаћати и пошрошаче задовољити уљудном и брзом услугом.
3. Разносићел Љубомир мора свагда увечер ујравителу друштвеном јавити, колико каквој пива пошребује за идући дан, да би се без одлањања пиво сиремити моило, а муштеријама по ојределеној цени мора продавати.
4. Празна бурад и флаше најдаље за месец дана морају вратиши, иначе по ласу друштвених књиа мора безусловно илаити аков 30 гроша, а половаче 20 гроша за флаше 60 парара, а за сиурносћ буради јемац мора поднеити, а иако ишто ако се случајно у новцу дружини задужити, јемца поднеити у личносћи и. Срејена Величковића каоа друштво као иаковој радо ирима.

Сл. 4. Мала пивара крајем XIX века
(Историјски Архив Београда)

5. Уирава задржава ираво, да ако се разносач небрижљив и за друштво шитетан јокаже, може овај ујовор раскинути и разносача одјусити без икаквој разлоа.
6. Ако би иак разносач хиео рад најусити дружан је месец дана најред иисмено друштво ојказати.⁷⁰

Мала пивара је те 1874. године производила две врсте пива: лагер пиво и дупло и обично мерцен пиво. Лагер пиво је коштало 62 гроша за аков, обични мерцен 72 гроша, дупли мерцен 82 гроша, а једна чаша 0,60 пара.⁷¹ У наредној пословној години од 27. августа 1874. до 1. септембра 1875. године скувано је 126 казана. Уз остатак од 891 аков из претходне године, укупно је продато 7325^{1/4} акова, 441 је попијен у пивари, док је 218 дато у име провизиона. За продато пиво добијено је укупно 572.000 гроша.⁷² Међутим, у наредних пет година, до 1880, више нису одржаване редовне скупштине. Поједини акционари су се због овога бунили, али је то правдано ратовима с Турском 1876–1878. и финансијском кризом. Услед оваквог стања, на Скупштини одржаној 1880. године одлучено је са 262 гласа за и 28 против да се прода пиварска зграда. Овим се завршава и пиварска производња друштва, које од 1883. године улази

Сл. 5.
Мала пивара почетком
20-их година XX века
(Историјска
документација БИП)

у процес ликвидације.⁷³ Како Вучо наводи⁷⁴, Друштво је пивару продало 1881. године фирми „Игњат Бајлони и синови“, да би је они 1883. продали своје пашенугу Јовану Брабецу. Током следећих пет година Брабец је извршио веће измене на Филиповој пивари и између осталог 1884. увео у процес производње парну машину, чиме је окончан период ручне производње пива у Београду. Брабец је након четири године рада, почетком 1888, поново продао пивару фирми „Игњат Бајлони и синови“, која је свој пиварски посао званично започела 29. фебруара 1888. године.⁷⁵

Најстарији податак о простирању и изгледу Мале пиваре може се видети на плану града Београда који је саставио инжењер Стеван Зарић 1878. године. На том плану, земљиште које затварају Скадарска и Цетињска улица према Видинској улици заузима имање означено као Мала пивара. Из плана се види да је комплекс дугачких зграда стациониран око дворишта према Скадарској улици и једна зграда се налазила на самом углу, у којој је била Филипова механа коју је под закуп држао Димитријевић.⁷⁶ Након преузимања пиваре у власништво, фамилија Бајлони ју је додатно модернизовала тако да је до 1896. године уложено 245.000 у пиварске зграде. Уз пивару је 1892. изграђена и гостиона код „Мале Скадарлије“, данашња кафана „Скадарлија“, која је наставила традицију Филипове пивнице. Из

једног списка за држање забава види се да је у гостиони само у 1897. години одржано шест забава, које су приређивали Певачко друштво „Војислав“, Вечерња занатска школа и радници Бајлонијеве пиваре. Пивара је наставила да ради и током 20. века, да би коначно 1947. године из власништва фамилије Бајлони прешла у власништво државе. Тада мења име у пивара „Београд“, под којим самостално ради до 1963. године, када заједно са Вајфертовом пиваром формира ново предузеће Београдска индустрија пива и безалкохолних пића (БИП). У оквиру БИП-а послује до 2005. године, када је на аукцији продата страном партнеру, који није наставио с производњом пива. Иако је решењем Завода за заштиту споменика културе града Београда бр. 322/2 од 28. 7. 1967. године Мала пивара у склопу урбане целине Скадарлија стављена под заштиту Завода, њене зграде се данас налазе у веома лошем и руинираном стању.⁷⁷

Ненад М. Лукић,
историчар
А. Д. Београдска индустрија пива,
слава и безалкохолних пића
nenad.lukic@bip.co.rs

НАПОМЕНЕ:

- 1] Новаковић 1911: 151–152.
- 2] Шабановић 1964.
- 3] АС, ЗМП, 7920. На полеђини овог документа накнадно је дописано: *Једни од највећих њивара била су браћа Кејиши која су се из Темшивара доселила у Београд. Године 1724. долази до монополисања вареха њива и њега добијају браћа Кејиши за 200.000 форинти годишње. Међу њим, како нису моћи да њлађају ову велику њрошарину, аустријска ујрава је одузела њивару у којој се њада нашло 137.201 њасиве и 119.506 форинти акњиве.* Није познато одакле је овај податак преузет, али се браћа Кејиши помињу на неколико места у Поповићевој публикацији. Поповић 1935: 163, 168, 170, 183, 187, 192, 193, 222, 223, 245.
- 4] Милићевић 1902: 42.
- 5] Голубовић 2007: 256.
- 6] Вучо 1981: 273.
- 7] АС, ЗМП, 7920.
- 8] АС, КК, Шабачка нахија, XXXVIII, 1575. Током прве две године Вајнхап се бавио градњом прве правитељствене воденице у Србији у Параћину. Воденица је саграђена испод старе коју је књаз откупио од лебанског господара Омера. Интересантно је истаћи да је током њене градње Вајнхап дошао у сукоб са старешином среза параћинског целим капетаном Татар Богданом Ђорђевићем. Након изградње воденице, кнез Милош Обреновић га је 1838. године саветовао да у Крагујевцу од турске цамије сагради пивару, али се он ипак одлучио за Београд. Видети више у: Петковић, Ђ. (2008), Јохан Вајнхапел гради млин у Параћину 1837/8. године, *Корени VI* (Јагодина).
- 9] АС, КК, Крагујевачка нахија, XV, 2145.
- 10] АС, ЗМП, 7920; АС, ДС, 1840, ролна 77, документ 242.
- 11] АС, ДС, 1840, ролна 77, документ 242.
- 12] Ранковић 1941.
- 13] Перуничкић 1970: 214–217.
- 14] Хват = 1,896 метара.
- 15] *Србске новине*, 3. септембар 1848: 528; *Истио*, 15. октобар 1848: 619.
- 16] АС, ДС, 1843, ролна 95, документ 148; 1856, ролна 205, документ 84.
- 17] Голубовић 2007: 231.
- 18] Grgešević 1924: 98–99.
- 19] Ранковић 1941.
- 20] *Истио*.
- 21] *Истио*.
- 22] Породица Хадија потиче из Мелника у грчкој Македонији, а њен родоначелник у Србији био је Константин Хадија Старији, који се оженио Франциском, најстаријом ћерком Себастијана Крајцајзена, пивара из Земуна. Његов син Константин Хадија Млађи (1809–1888), као 20-годишњак је стекао еснафско писмо о изученом пиварском занату код бечког пивара Нојлинга. Ради даљег усавршавања провео је седам месеци и три недеље у пивари кнегиње Марије Леополдине под надзором пиварског мајстора Франца Бема. Потом је боравио код пиварског мајстора Франца Шрота у Грацу од 26. јуна до 18. августа 1830. године. Године 1834. жени се Јеленом – Јелком, ћерком Јеврема Обреновића, и до краја живота остаје у тесним пословним и пријатељским везама са Обреновићима.
- 23] Јовановић 2004: 243.
- 24] Милићевић наводи да је Периповић пореклом Рудничанин, али се на основу података из нешто каснијег *Шемашизма* *Кнежевине Србије* види да је пореклом из Старог Влаха и да је по професији трговац.
- 25] Милићевић 1902: 28. Ово је врло интересантан запис, пошто је управо после Вучићевог буне кнез Михаило 25. августа 1842. године абдицирао те напустио Београд и Србију.
- 26] Тодоровић 1951: 28–29. *Бечка – буре*.
- 27] АС, ДС, 1843, ролна 95, документ 148; 1856, ролна 205, документ 84; Вучо 1981: 275.
- 28] Перуничкић 1970: 177–179.
- 29] *Србске новине*, 11. август 1845: 256.
- 30] Јовановић 2004: 243.
- 31] *Србске новине*, 10. март 1851: 110.
- 32] Веселиновић 1965: 187.
- 33] Перуничкић 1970: 311.
- 34] *Србске новине*, 8. јануар 1863: 10; Перуничкић 1970: 410.
- 35] *Србске новине*, 4. март 1865: 98.
- 36] *Истио*, 11. март 1871: 138.
- 37] Лукић 2014: 82–83; Фамилија Вајферт пореклом је из Вршца, док им је даља старина из Горње Аустрије, област око града Линца. Предак Вајфертових звао се Филип, а његов унук Георг (1798–1887) 1841. године сели се у Панчево са супругом Магдаленом и синовима: Игњатом (1826–1911), Георгом, Карлом и Валентином. Игњат је основе пиварског заната научио од ујака и додатно их проширио у разним пиварама у западној Европи. Године 1847. од свог ујака је откупио панчевачку пивару и успешно радио у њој наредних година. Убрзо се жени Аном Сајц из Вршца и са њом добија синове: Георга (1850–1937), Хуга (1852–1885) и Стефана и ћерке: Ану, Паулу и Магдалену. Након смрти млађег сина Хуга 1885. године, поново преузима руковођење пиваром у Панчеву, у којој остаје до своје смрти почетком 1911. године. Видети више у: Stanić Vajfert, B. (2007), *Vajfertovi: hronika familije Vajfert u Vršcu i Pančevu*. Beograd: B. Stanić Vajfert.
- 38] *Полињика*, 5. јун 1912: 2.
- 39] Голубовић 2007: 230.
- 40] *Србске новине*, 7. април 1846: 111.
- 41] Стеван Тодоровић (Нови Сад, 13. април 1832 – Београд, 22. мај 1925) био је познати српски сликар и зет Матије Бана.
- 42] Део Дорћола од Видинског сокака до Дунава.
- 43] 1951: 30.
- 44] Поповић 1951: 30.
- 45] Породица Кумануди је грчког порекла из Трапезунта, а у Србију се доселила у Једрена 1829. године. Јован Кумануди је био *њравињелствени* *банкер*, тј. вршио је плаћања у име српске државе углавном исплату данка Порти и замену оштећеног новца из државне благајне. Поседовао је више некретнина у Београду: неколико кућа, међу њима и познату кафану „Грчка краљица“, као и доста обрадиве земље у Макишу и неким другим крајевима Кнежевине Србије. С Миланом Миловуком је издавао *Трњвачке новине* у периоду 1861–1862. године. Оженио се Хризантом Зинзифа, родом из Битоља, са којом је имао Андрију, Димитрија, Милеву, која је наследила „Грчку краљицу“, и Катарину. Јован Кумануди је умро у Београду 1866. године. Видети више у: Костић Миљивоје М. (1994), *Устион Београда*, књ. 1, Београд.
- 46] Перуничкић 1970: 311.
- 47] Костић 1998: 119.
- 48] Вучо 1976: 92.

- 49] О Филипу Ђорђевићу се данас мало тога зна. Познато је да је у Србију дошао из суседне монархије и да је умро крајем седамдесетих година XIX века. Видети у: ИАБ, УГБ, година 1880, кутија 1845, документ 133.
- 50] АС, МНП, Пф 10, р. 1/1887; *Београд у слици и речи* 1892.
- 51] Перуничих 1970: 383.
- 52] Вучо 1981: 275.
- 53] Перуничих 1970: 310.
- 54] Милан Ристовић и др. 2005: 383.
- 55] АС, МНП, Пф 10, р. 1/1887.
- 56] *Србске новине*, 23. јун 1871: 380.
- 57] АС, МНП, Пф 10, р. 1/1887.
- 58] *Србске новине*, 5. август 1871: 481.
- 59] АС, МНП, Пф 10, р. 1/1887.
- 60] *Србске новине*, 16. септембар 1871: 582.
- 61] Вучо 1976: 93.
- 62] Перуничих 1970: 746.
- 63] *Србске новине*, 16. март 1872: 192.
- 64] Аков – 50 литара.
- 65] Требер је пиварски нуспроизвод, тј. прокувани слад, који се користе у сточној исхрани.
- 66] АС, МНП, Пф 10, р. 1/1887.
- 67] Лукић 2014:83–84.
- 68] Перишић и Милорадовић 2006: 456–458.
- 69] *Србске новине*, 14. децембар 1873, 1110.
- 70] Перуничих 1970: 773.
- 71] *Србске новине*, 9. јануар 1874: 44.
- 72] Перуничих 1970: 773.
- 73] *Исто*.
- 74] 1981.
- 75] Родоначелник породице Игњат Ј. Бајлони рођен је 1811. године у Литомишлу у Чешкој и оснивач је познате београдске фирме „Игњат Бајлони и синови“. У Београд се доселио 1855. године са супругом и четири сина: Јаковом, Антоном, Венцеславом и Јованом. Убрзо је 1859. године од зета Антона Њемеца откупио гостионицу, која је касније постала позната под именом „Бајлонијева“. Заједно са синовима је 1869. купио скоро напуштену државну воденицу на Млави у Малом Црнићу, где су изградили нови парни млин и пустили га у рад 1871. године. С развојем фирме „Игњат Бајлони и синови“ настављено је и након Игњатове смрти 1875. године. Браћа Бајлони су 1883. купили Парни млин у Београду, док је Мала пивара у потпуности откупљена 1888. године.
- 76] *Мала пивара у Скадарлији* 1971.
- 77] Исто.

ЛИТЕРАТУРА:

- Београд у слици и речи* (1892), Будимпешта.
- Веселиновић, Р. (1966), *Грађа за историју Београда од 1806 до 1867*, књига I, Београд: Музеј града Београда.
- Вучо, Н. (1976), Бајлонова пивара у Скадарлији 1880–1941, *Годишњак града Београда XXIII* (Београд): 93–96.
- Вучо, Н. (1981), *Развој индустрије у Србију у XIX веку*, Београд: САНУ.
- Голубовић, В. (2007), *Механе и кафане сјајног Београда*, Београд: Службени гласник.
- Grgašević, J. (1924), *Istorija industrije Srbije i Crne Gore*, Zagreb: Jugoslovenski Lojzd.
- Đorđević Jovanović, J. (2004), *Надије и Срби, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор vol. 70*, бр. 1–4 (Београд): 237–257.
- Илић, С. и Јерковић, С. и Булајић, В. (2010), *Ђорђе Вајферт : визионар и преталац* : лична и пословна илустрована биографија (1850–1937), Београд: Народна банка Србије.
- Костић, М. М. (1998), *Успомена Београда* : Послови и дани трговаца, привредника и банкара у Београду XIX и XX века, Београд: Библиотека града Београда: Историјски архив Београда: Завод за заштиту споменика културе града Београда.
- Лукић, Н. (2014), Прва српска парна пивара Ђорђа Вајферта 1873–1947, *Годишњак града Београда LIX* (Београд):81–128, доступно на: <http://www.mgb.org.rs/images/stories/MGB/pdf/GodisnjakLIX-web.pdf> (10.10.2014).
- Мала пивара у Скадарлији* (1971), Београд: Завод за заштиту споменика културе града Београда.
- Милићевић, Ђ. М. (1902), Цртине за ранију слику српске престонице, *Годишњица Николе Чујића XXII* (Београд): 5–59.
- Новаковић, С. (1911), Пиво у Србији у XIII и XIV веку, *Глас Српске Краљевске Академије* 86 (Београд): 151–166.
- Објава (1865), *Србске новине*, 4. март: 98.
- Оглас (1845), *Србске новине*, 11. август: 256.
- Оглас (1846), *Србске новине*, 7. април: 111.
- Оглас (1848), *Србске новине*, 15. октобар: 619.
- Оглас (1848), *Србске новине*, 3. септембар: 528.
- Оглас (1851), *Србске новине*, 10. март: 110.
- Оглас (1863), *Србске новине*, 8. јануар: 10.
- Оглас (1871), *Српске новине*, 11. март: 138.
- Оглас (1871), *Српске новине*, 23. јун: 380.
- Оглас (1871), *Српске новине*, 5. август: 481.
- Оглас (1871), *Српске новине*, 28. август: 536.
- Оглас (1871), *Српске новине*, 16. септембар: 582.
- Оглас (1872), *Српске новине*, 16. март: 192.
- Оглас (1873), *Српске новине*, 14. децембар: 1110.
- Оглас (1874), *Српске новине*, 9. јануар: 44.
- Перишић, М. и Милорадовић, Г. (пр.) (2006), *Живети у Београду* : Документа Управе града Београда 1868–1878, књига IV, Београд: Историјски архив Београда.
- Перуничих, Б. (1970), *Управа вароши Београда 1820–1912*, Београд: Музеј града Београда.
- Петковић, Ђ. (2008), Јохан Вајнхапел гради млин у Параћину 1837/8. године, *Корени VI* (Јагодина): 35–44.
- Поповић, Ј. Д. (1935), Грађа за историју Београда 1717–1739, *Споменик Српске Краљевске Академије LXXVIII*, II, 61, 2 (Београд): 163, 168, 170, 183, 187, 192, 193, 222, 223, 245.
- Поповић Ј. С. (1950), *Путовање по новој Србији 1878–1890*, Београд: СКЗ.
- Ранковић, Ј. Д. (1941), Пре сто година Државни савет је одбио предлог да се кнежевој пивари даду привилегије, *Полишика*, 16. март: 24.
- Продаја Краљеве пиваре (1912), *Полишика*, 5. јун: 2.
- Stanić Vajfert, B. (2007), *Vajfertovi* : hronika familije Vajfert u Vršcu i Račevu. Beograd: B. Stanić Vajfert.
- Тодоровић, С. (1951), *Аутобиографија Сиве Тодоровића*, Нови Сад: Матица српска.
- Шабановић, Х. (1964), *Турски извори за историју Београда*, књига I, свеска I, Београд: Историјски архив.

Скраћенице:

- ИАБ – Историјски архив Београда
АС – Архив Србије
ЗМП – Збирка Мите Петровића
КК – Књажеска канцеларија
ДС – Државни савет
МНП – Министарство народне привреде

HAND-OPERATED BREWERIES IN 19TH-CENTURY BELGRADE

Apart from the period from 1717 to 1739, when first hand-operated breweries were started in Belgrade by German owners, the brewing of beer in Serbia began relatively late, in the 1830s. Most of the credit for popularizing the beverage and for the development of beer making goes to merchants and master brewers from the Habsburg Monarchy, where brewing had had a long tradition. In 1839/40 Belgrade saw the opening of its first hand-operated brewery owing to a Czech, Johan Weinhappl from Sremska Mitrovica, and although we have little information about its operations, it seems that credit for the beginnings and further development of brewing should go to its founder. The economic potential of the brewing business was soon recognized by the ruling Obrenović family. In 1840 Princess Ljubica Obrenović had a new and larger brewery built, the so-called Prince's Brewery. Prince Michael Obrenović appointed a well-known master brewer from Zemun, Konstantin Hadija the Younger, as its head. After the downfall of the Obrenović dynasty, the brewery was leased to different brewers, the last of whom, from 1865 to 1873, Ignjat Vajfert (Weifert), left an indelible mark in the history of brewing in Serbia. He also owned the brewery at Pančevo, and in 1873, with his son Djordje, started the first steam-powered brewery in Belgrade. The Prince's Brewery, leased out to different organizations and firms after it ceased operating in 1873, was eventually pulled down in 1935. During the 1840s two other breweries operated in Belgrade: Milutinović Brewery, of which no closer information has survived, and Todorović-Kumanudi Brewery, which ceased operating as early as the 1850s. Filip Djordjević was yet another immigrant from the Habsburg Monarchy who left an indelible mark in the history of brewing in Belgrade. In 1850 he had a brewery built on a lot between present-day Skadarska and Cetinjska streets. It was popularly known as Filip's or Small Brewery. The brewery subsequently changed several hands, but its best known owner was certainly the Bajloni family. The Bajlonis owned it from 1888 to 1945, when it was nationalized. It continued operating under the name of Pivara Beograd (Belgrade Brewery) until 1963, when it was integrated into the newly-started Beogradska Industrija Piva or BIP (Belgrade Brewing Industry) as its Skadarlija brewing section. The Skadarlija section has been disused as a brewery since it was sold by BIP in 2005. Filip's Brewery ceased being operated by hand in 1884, but it had a tradition and history at the time of industrial beer production, whereas all other hand-operated breweries were pulled down, leaving no material trace behind.

ILLUSTRATIONS

- Fig. 1 Beer making by hand (BIP Archive)
- Fig. 2 Prince's Brewery, early 20th century (Belgrade City Museum)
- Fig. 3 Prince's Brewery, 1920s
(V. Golubović, *Mehane i kafane Starog Beograda*)
- Fig. 4 Small Brewery, ca 1900 (Historical Archives of Belgrade)
- Fig. 5 Small Brewery, 1920s (BIP Archive)